

AMINTIREA POETULUI OVIDIU LA CONSTANȚA

Pe cînd la Sulmona, patria lui Ovidiu, amintirea poetului a pătruns adînc în straturile cele mai largi ale compatrioților săi, de vreme ce fiecare vorbește despre locuri pe unde a trăit, locuri care-i poartă numele, sau despre case și proprietăți ale acestuia, creindu-se astfel numeroase legende și tradiții¹, condiții vitrege de dezvoltare istorică au făcut ca în localitatea unde a mîncat pîinea amară a exilului și a fost înmormîntat asemenea tradiții să nu se poată forma și răspîndi pe scară largă.

Într-adevăr, nu avem pînă acum nici o știre privitoare la supraviețuirea lui Ovidiu în amintirile sau în imaginația locuitorilor din vechiul Tomis în timpul stăpînirii romane. Cu atît mai puțin putem avea asemenea știri după prăbușirea acesteia, cînd populațiile migratoare care au venit și s-au suprapus peste băștinași au rupt firul tradițiilor sau au făcut să li se piardă semnificația. Chiar dacă în epoca bizantină orașul a redevenit pentru scurtă vreme un centru economic relativ înfloritor, schimbările produse în structura etnică au constituit un serios obstacol pentru perpetuarea și transmiterea eventualelor tradiții legate de Ovidiu.

Mai tîrziu, în timpul dominației otomane, teritoriul Dobrogei a fost împestrîțat cu un adevărat mozaic de populații care, prin limba și tradițiile lor diferite, nu mai aveau nici o legătură cu masa tot mai fărămițată a băștinașilor, ale căror manifestări spirituale erau și mai stingherite. De aceea, menținerea și transmiterea unor astfel de tradiții era și mai precară.

Mai mult încă: condițiile vitrege de dezvoltare istorică au făcut ca însuși orașul Tomis să rămînă timp de mai multe secole un simplu nume, ce nu mai putea fi nici măcar localizat cu precizie. Nimeni nu mai știa unde se aflase acest oraș în antichitate și ce așezare nouă s-a ridicat pe ruinele lui. De aici lăudabilele eforturi depuse de numeroși umaniști ai Renașterii, profund impresionați de exilul lui Ovidiu, de a identifica locul unde și-a petrecut poetul

¹ Aceste tradiții și legende locale au fost strînse într-un volum și publicate mai întîi de A. De Nino (*Ovidio nella tradizione popolare di Sulmona*. Casalbordino, 1886). Un studiu completat cu numeroase versiuni populare noi și cu altele care-l prezintă pe Ovidiu și sub aspectul legendar extins la întreg evul mediu a publicat G. Pansa (*Ovidio nel medio evo e nella tradizione popolare*. Sulmona, 1924).

ultimii ani ai vieții. Dar, din cauza lipsei lor de cunoștințe geografice precise, s-a ajuns să se pretindă că nenumărate localități din regiunea țărmului de vest al Mării Negre și din teritorii mai mult sau mai puțin îndepărtate s-ar ridica pe ruinele vechului Tomis. De unele din aceste localități, sau de locuri din vecinătatea lor, au fost legate apoi legendele și tradițiile formate în cursul timpului despre Ovidiu.

Formarea acestor tradiții locale se întemeiază nu atât pe un substrat real — de vreme ce unele dintre ele sînt atestate în mai multe locuri — cît mai ales pe unele legături ce s-au stabilit de-a lungul veacurilor între datele unei ipoteze de origine literară și unele ruine sau monumente al căror trecut nu se mai cunoștea cu exactitate sau pe unele toponimice asemănătoare ca formă și semnificație cu numele poetului. Aceste asemănări, indiferent de natura lor, au făcut ca tradițiile să se perpetueze și să se răspîndească printre locuitori, căpătînd cu timpul un pronunțat caracter popular.

Dar, oricare ar fi originea lor, toate tradițiile, cu diferitele lor variante, care se refereau la exilul și la moartea lui Ovidiu la Tomis, indiferent unde era localizat, au făcut să se păstreze, chiar dacă sub forme diferite, amintirea poetului în mijlocul maselor. De aici aveau să le culegă mai tîrziu călătorii străini care străbăteau aceste meleaguri sau istoricii și poeții.

*

Printre numeroasele localități și puncte topografice din zona largă a țărmului de vest al Mării Negre de care sînt legate tradiții și legende despre Ovidiu — cu acestea m-am ocupat pe larg în alt loc ², figurează și Constanța însăși. Cele mai vechi știri care transmit ecoul unei tradiții privitoare la exilul poetului la Constanța datează din secolul al XVIII-lea. Un francez, A. de la Motraye, colecționar de antichități și de monede, în însemnările sale despre călătoria făcută în Imperiul Otoman în anii 1711 și 1714 ³, spune că a trecut și prin Constanța (al cărei nume îl redă sub forma de Kustangi). Cu acest prilej el relatează că a întrebat pe preotul grec la care trăsesse în gazdă, dacă știa ceva despre Ovidiu. Acesta i-a răspuns că Ovidiu ar fi fost „un sfînt catolic roman care a suferit martiriul pentru credință și a fost închis într-un turn de la marginea orașului“. Preotul i-a arătat apoi ruinele pretinsului „turn al lui Ovidiu“, pe care călătorul francez spune că l-a vizitat, adăugînd însă că nu le-a găsit cu nimic mai impunătoare decît celelalte ruine din Constanța acelei epoci.

Din succinta relatare a călătorului francez rezultă mai presus de orice îndoială că printre locuitorii Constanței de la începutul secolului al XVIII-lea exista o tradiție despre Ovidiu, chiar dacă ea era împestrită cu unele elemente care denaturau realitatea. Dar tocmai aceste elemente, care arată că locuitorii știau ceva despre Ovidiu și arătau un turn cu numele lui, dar pierduseră cu totul noțiunea adevărului istoric privitor la el, ar putea să reprezinte

² A se vedea capitolul, *Știri și tradiții cu privire la locul de exil din studiul meu Ovidiu în România*, publicat în volumul comemorativ *Publius Ovidius Naso* (XLIII i.e.n. — MCMLVII e.n.). București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957, p. 340—373.

³ A. de La Motraye, *Voyages*, Haga, 1727, vol. II, p. 9—10. Textele respective au apărut și în traducere românească în *Arhiva Dobrogei* I (1916, p. 95—99).

o tradiție locală, nealterată de vreo influență din partea literaturii umaniste a vremii.

Alte știri literare răzlețe, precum și unele documente cartografice atestă că tradiția exilului lui Ovidiu pe locul unde se află astăzi Constanța a rămas vie în tot cursul secolului al XVIII-lea.

Începînd cu cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea se înmulțesc mereu cunoștințele și datele privitoare la locul exact al vechiului Tomis. Descoperirile izolate de inscripții făcute în perioada războiului din Crimeia, precum și cele scoase la lumină cu ocazia construirii liniei ferate Constanța-Cernavoda de azi, au contribuit în mare măsură la identificarea acestei localități.

După încheierea victorioasă a războiului de independență din 1877—1878, Dobrogea a fost eliberată de sub jugul otoman și integrată în teritoriul României. Cu ocazia noilor construcții începute de administrația românească s-au făcut descoperiri pe baza cărora s-a putut stabili că monumentele cele mai numeroase și mai impunătoare ale vecniului Tomis se găseau pe teritoriul orașului și portului Constanța. În felul acesta, s-a pus capăt definitiv unei aprinse dispute, care a frământat secole de-a rîndul nu numai pe arheologii și istoricii, dar și pe filologii și literații care s-au ocupat cu viața și exilul lui Ovidiu.

Localizarea precisă a vechiului Tomis a pus în circulație și o tradiție locală, necunoscută mai înainte de izvoarele literare. Este vorba, anume, de o tradiție legată de lacul Siutghiol din apropierea Constanței. Există indicii că acest lac era numit de către locuitorii de pe malul apusean *Lacul lui Ovidiu*, iar mica insulă din mijlocul lui *Insula lui Ovidiu*. Această tradiție a fost materializată de primii ofițeri-topografi români între anii 1880—1884⁴.

Originea însăși și numele acestei insule ne sînt relatate și într-un basm popular. Faptele sînt transpuse în vremuri îndepărtate, cînd Dumnezeu și Sf. Petru umblau pe pămînt. Într-o seară au ajuns într-un sat cu oameni răi, care au refuzat să dea adăpost și hrană celor doi drumeți. „Mai mare în satul acela — se spune textual în basm — era un străin venit din lungi depărtări, tocmai de la Rîm. Ovidiu se numea acel străin, și avea un suflet bun și darnic și o minte tare istețată“. Ovidiu era în gazdă la o văduvă bătrînă și săracă, a cărei unică avere era o vacă stearpă. Ea a dat adăpost celor doi drumeți, dar de-ale mîncării n-avea ce le oferi. Atunci ei au sfătuit-o să mulgă vaca cea stearpă, umplînd în chip miraculos cu lapte toate vasele din casă. În dimineața următoare drumeții au dispărut, iar satul, cu excepția casei văduvei ospitaliere, se găsea sub un lac de apă dulce și albă ca laptele. Văzînd acest lucru, bătrînă — se spune textual în basm — „chemă repede pe Ovidiu, să vadă și el minunea. Acesta, de prea mare uimire, a încremenit pe loc și s-a prefăcut într-o statuie, care a fost adusă în orașul apropiat, ... iar locul unde a fost casa și ograda văduvei poartă numele de *Insula lui Ovidiu*.“⁵

Este deosebit de interesantă relația basm-realitate ce rezultă din cele povestite mai sus. Pe de o parte, o tradiție mai veche confirmată și coroborată

⁴ M. Ionescu-Dobrogeanu, *Tomis — Constanța*. Monografie. Constanța, Tipografia Lucrătorii asociați, 191, p. 6.

⁵ T. Cergău — E. Papazissu, *Legende dobrogene*. Constanța, Editura Sindicatului învățătorilor din municipiul și județul Constanța, 1946, p. 8.

cu un fapt real — monumentul de la Constanța — iar pe de alta oamenii simpli de prin împrejurărimi, uimiți de măreția bronzului din piața cea mare a orașului, îl atribuie unor cauze de natură fantastică, trecându-l, în felul acesta, pe Ovidiu în lumea basmului.

Dar poetul a înlăturat din jurul său vâlul legendei și a trecut definitiv în realitatea vieții românești din Dobrogea. La aceasta a contribuit în primul rînd identificarea precisă a vechiului Tomis cu Constanța de azi, iar în al doilea, monumentul ridicat din inițiativa unor cărturari luminați sprijiniți de cele mai largi pături ale populației. În felul acesta, numele și amintirea lui Ovidiu sînt legate de Constanța românească, iar figura lui rămîne neștersă în mintea urmașilor vechilor tomitani.

*

Ca o reacție împotriva îndelungatei stăpîniri otomane asupra Dobrogei, care a înăbușit timp de secole conștiința națională, autoritățile și intelectualii români din Constanța accentuiază, imediat după eliberare, ideia romanității acestor teritorii, restabilind legătura de continuitate cu vechea provincie romană Moesia. În această atmosferă de reviriment național, figura poetului Ovidiu apare ca un simbol al permanenței românești peste veacuri.

Dînd expresie acestei stări de spirit, cel dintîi prefect al județului Constanța, Remus N. Opreanu, a luat inițiativa de a eterniza amintirea poetului printr-un monument. Nu este însă vorba de o simplă măsură administrativă, luată de oficialitate. Inițiatorul ei avea o aleasă cultură literară și juridică, dobîndită la Universitatea din Pisa, unde studiasse filologia italiană și dreptul, luîndu-și doctoratul în ambele specialități. Întors în țară, Remus Opreanu a ținut primele lecții de istoria literaturii italiene la Universitatea din București⁶. Funcția de reprezentant al guvernului la Constanța i-a ușurat realizarea inițiativei, atît prin autoritatea și prestigiul de care se bucura în fața cetățenilor, cît și prin influența pe care o avea în Capirala țării.

Prima mențiune despre inițiativa ridicării monumentului o face *Farul Constanței*, cel dintîi ziar românesc din Dobrogea, într-un număr de la începutul anului 1883⁷. Anume, în loc de editorial, se anunță că, la propunerea prefectului, Comitetul constituit cu doi ani înainte pentru construirea unui edificiu pentru o școală-model la Constanța, a hotărît să ridice și „o statuie marelui poet Ovidiu. Această operă destinată a glorifica memoria marelui poet în locul exilului său, vechiul Tomi, și a fi vie dovadă că acest pămînt înainte de a fi român a fost roman“ a primit și aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice. În continuare se precizează că prefectul Opreanu, în calitatea lui de președinte al Comitetului, a dus tratative cu sculptorul italian Ettore Ferrari, autorul statuii lui Eliade Rădulescu din fața Universității din București. Ziarul anunță chiar că statuia urma să fie terminată pe la sfîrșitul lui iulie, iar inaugurarea să aibă loc în septembrie sau octombrie a aceluiași an. Interesante sînt și amănuntele pe care le dă ziarul cu privire la statuie: ea va avea înălțimea de 2 ¹/₂ metri și va fi singură sau în grup, reprezentînd pe

⁶ Remus N. Opreanu, *Discurs pronunțat în ziua de 15 martie 1870 la începerea cursului de literatură și istoria literaturii italiene*, în *Columna lui Traian I* (1870), numerele 15 și 16.

⁷ Anul IV (1886), nr. 2.

„Ovidiu citind poemele sale geților“. La sfârșitul anunțului se promitea cititorilor că vor fi ținuți la curent cu „lucrările făcute pentru realizarea acestei opere frumoase“.

Comitetul pentru ridicarea monumentului a desfășurat o intensă activitate în vederea strângerii de fonduri, organizând diferite manifestări artistice și culturale. Astfel, același ziar constănțean anunța într-un număr de la începutul lunii februarie⁸ că a avut loc un bal cu tombolă, al cărui venit important a fost destinat „ridicării statuii lui Ovidiu“ și că „societatea Constanței a răspuns la apelul ce i s-a făcut, plină de dorința de a avea orașul înzestrat cu statuia marelui poet latin“.

Este în afară de orice îndoială că asemenea serbări pentru sporirea fondului necesar ridicării monumentului au mai fost organizate și după aceea; dar în colecția incompletă a *Farului Constanței* n-am dat de alte dări de seamă din această privință. Este însă suficient de grăitoare cea dintâi, din care se vede acțiunea întreprinsă pentru popularizarea lui Ovidiu în cele mai largi straturi ale locuitorilor orașului, din contribuțiile benevole ale cărora urma să se ridice monumentul.

Din motive pe care nu le cunoaștem, ci mai curînd le bănuim⁹, statuia n-a fost inaugurată, așa cum se plănuise la început, în toamna aceluiași an. Inaugurarea a avut loc deabia patru ani mai târziu, la 18/30/august 1887, într-un cadru deosebit de solemn.

Serbarea a fost prezidată de ministrul Instrucțiunii Publice, Dimitrie Sturdza. Au fost de față autoritățile locale, numeroși deputați și senatori, intelectuali din toate părțile țării, precum și locuitorii Constanței, care au umplut pînă la refuz Piața Independenței, unde urma să fie dezvelită statuia. Erau prezenți, de asemenea, alături de reprezentanții presei locale, trimiși speciali ai principalelor ziare din București, care aveau să trimită ample dări de seamă asupra desfășurării manifestărilor organizate cu această ocazie¹⁰.

La solemnitatea dezvelirii statuii s-au rostit mai multe discursuri. Pline de semnificație au fost acelea ale președintelui Comitetului de inițiativă, Opreanu, și al ministrului Sturdza, pentru că din ele reiese nu numai importanța culturală a acestui eveniment, ci este subliniat mai ales și aspectul lui politic și național. Dominant în ambele este sentimentul național, puternic alimentat de ideea latinității.

În discursul său, Remus Opreanu spune că ceea ce a făcut ca vechiul Tomis, un oraș neînsemnat de frontieră din Imperiul Roman, să trăiască în veci iubit și venerat în memoria tuturor este faptul că aici și-a petrecut exilul, suferind și plîngînd în nemuritoare versuri, Ovidiu, „una din gloriile lumii antice“. Amintind că de abia după eliberarea Dobrogei de sub jugul turcesc a fost posibilă identificarea vechii cetăți Tomis sub zidurile Constanței, orașul adaugă: „Printre aceste ruine amintirile trecutului ne-au prezentat

⁸ Ibid., nr. 4.

⁹ Între timp Remus Opreanu, inițiatorul și animatorul acestei acțiuni, a plecat la București, unde a ajuns mai târziu Consilier la Curtea de Casație.

¹⁰ Au publicat dări de seamă și au reprodus discursurile ținute: *Farul Constanței* VI (1886—1887), nr. 21; *Universul* IV (1887), nr.-le 899, 903, 907; *Epoca* II (1887), nr.-le 515, 51, 518, 519, 523, 524; *România Liberă* XI (1887), nr 2993. Citatele din cele două discursuri principale sînt reproduse după *Farul Constanței*.

pe cât de mare și de glorioasă, pe atât de duioasă și de nenorocită, figura poetului nemuritor, a exilatului tiranilor, a omului căzut sub urgia despotică și pierdut din cauza geniului său, figură neconsolată încă și cerînd mereu monumentul pe care să se scrie versurile ce spun suferințele lui.“

O altă idee pe care o dezvoltă oratorul în continuare este ideea latinătății: „și noi, sînge din sîngele lui, neam din neamul lui, am crezut, că este o datorie sacră a strănepoșilor de a onora pe marii strămoși, și am înălțat statuie, pe care mîna inspirată a sculptorului Ferrari a știut s-o facă atât de frumoasă“.

Trecînd la semnificația politică pe care o reprezintă această solemnitate, Opreanu spune: „Această statuie este ridicată în vechea provincie romană, pe pămîntul ce noi, urmașii, îl avem și prin dreptul istoric de la părinții noștri. Ea va spune, document în bronz nepieritor, că Dobrogea a fost romană; ea va arăta tuturor că sîntem aici în casa părintească.“

Oratorul vorbește apoi despre semnificația monumentului pentru Constanța modernă: „Prin exilul marelui poet, Tomi era celebră; prin statuia lui, Constanța.... își leagă în mod indisolubil existența actuală de cea veche.... E splendidul titlu de noblete al acestui oraș. Constanța va putea spune totdeauna cu mîndrie: „Iată imaginea acestui mare poet ce repausează în sînul meu“. După ce arată că întreaga populație a orașului a contribuit cu entuziasm la înălțarea statuii, el subliniază și sprijinul primit din partea Ministerului Instrucțiunii Publice, fără de care „această zi atât de fericită putea să fie mult întîrziată“.

Discursul Ministerului Învățămîntului cuprinde, în general, aceleași trăsături caracteristice. El stăruie îndeosebi asupra însemnătății evenimentului, anume, că, după 18 veacuri de la întemeierea Daciei romane, „urmașii acelor coloni serbează pe propriul lor teritoriu amintirea unuia din marii poeți ai Romei.... Serbăm pe Ovidiu în însăși cetatea Tomi în care el a trăit și-l serbăm în frumosul monument ce se ridică dinaintea noastră nu ca străini, ci ca urmași ai însuși neamului său, ca descendenți din însuși ilustrul popor căruia el aparține“.

Accentuînd semnificația lui politică, Sturdza arată că, dacă sub stăpînirea otomană ideea ridicării unui monument lui Ovidiu ar fi părut absurdă, acum acest lucru s-a realizat cu ușurință, deoarece inițiativa luată a avut un larg ecou și a fost înțeliasă de toți“. Astfel, monumentul ridicat va rămîne pentru totdeauna nu numai o podoabă a Constanței, dar totodată un gaj că pe clasicul pămînt pe care ne aflăm aerul s-a reînoit și urmașii vechilor legiuni ale Romei au reluat stăpînirea și paza acestor locuri“. De aceea, serbarea e însemnată, și nu e numai serbarea Constanței, ci „o serbare a renașterii noastre și un semn vădit al ei“.

Luînd în primire statuia, primarul Constanței rostește o scurtă cuvîntare, în care exprimă fericirea cetățenilor de a sărbători astfel pe marele poet Ovidiu. Prezența atîtor români veniți din toate părțile țării constituie pentru el o dovadă de netăgăduit despre importanța acestei solemnități. În încheiere, primarul spune că această statuie, pe de o parte, „va reaminti posterității că orașul Constanța, vechea cetate Tomi, este locul unde ilustrul poet latin și-a trăit ultimii săi ani“, iar pe de alta „va dovedi încă o dată lumii cum românii, după atîtea secole, știu a onora pe oamenii lor iluștri“.

După dezvelirea statuii a urmat defilarea trupelor din garnizoană. Seara s-a dat un banchet la care au participat autoritățile și un mare număr de invitați. S-au rostit și cu acest prilej numeroase cuvântări. În ziua următoare, 19/31/august, s-a organizat o excursie la „Insula lui Ovidiu“ din mijlocul lacului Siutghiol; în schimb, concursurile de regate prevăzute nu s-au putut ține din cauza valurilor prea agitate ale mării. După masa a avut loc conferința doctorului P. Drăgescu despre viața și opera lui Ovidiu, iar seara un bal în saloanele Casinoului. Orașul a fost iluminat feeric, iar petrecerile pe bulevard au continuat pînă noaptea tîrziu. Timpul frumos a favorizat desfășurarea concursului de regate în după masa zile de 20 august/1 septembrie/. Seara s-au tras focuri de artificii și s-a făcut o excursie în larg cu vasul „Constanța“, iluminat cu lanterne venețiene.

Știrile transmise de către corespondenții principalelor ziare din Capitală au făcut ca solemnitatea inaugurării monumentului și amploarea serbărilor organizate cu acest prilej să depășească, prin răsunetul pe care l-au avut, caracterul unor manifestări locale. În felul acesta, figura lui Ovidiu a devenit cunoscută în toate colțurile țării¹¹. De obicei știrile asupra festivităților erau precedate de scurte notițe asupra vieții și operei poetului, considerate absolut necesare pentru înțelegerea evenimentului; de asemenea, se mai adăugau și unele considerații pe marginea festivităților.

O mențiune deosebită merită în această privință ziarul *Universul*, care se ocupă cu serbările de la Constanța în patru numere consecutive¹². În primul din ele, pagina întâi este ocupată în întregime cu reproducerea în desen a statuii. Pe pagina a doua, într-un lung articol, se amintește mai întâi solemnitatea de la Constanța și adîncea ei semnificație: „Lumea latină întreagă participă, cu inima și spiritul cel puțin, la această sărbătoare, la acest omagiu ce se aduce uneia din gloriile ei nemuritoare și geniului latin“. După cîteva aprecieri asupra vieții și operei, precum și asupra cauzelor exilului lui Ovidiu, articolul se încheie cu următoarele: „Acesta este poetul căruia colonia latină venită în urma lui pe țărmul Mării Negre îi aduce azi tributul admirației la care are dreptul din partea lumii întregi și în special din partea lumii latine, al cărui geniu îl ilustrează“. În partea de jos a paginii, ca foileton, este reprodușă traducerea elegiei a zecea din cartea a treia a *Tristelor* cu titlul *Ovidiu la gurile Dunării*, opera lui Bogdan Petriceicu Hașdeu. Următoarele trei numere cuprind ample știri asupra desfășurării serbărilor propriu-zise.

Ziarul *Voința Națională* acordă, de asemenea, spațiu larg desfășurării acestor serbări și reproduce în întregime discursurile rostite cu acest prilej¹³. La fel au publicat dări de seamă și aprecieri asupra vieții și operei lui Ovidiu și alte ziare care trimeseseră corespondenți la serbările de la Constanța¹⁴.

Mai mult încă: știrile privitoare la aceste serbări au trecut dincolo de hotarele politice de atunci ale României și au ajuns pînă la românii din imperiul habsburgic. Într-adevăr, ziarele românești din Transilvania, care înregistrau cu promptitudine orice eveniment petrecut peste Carpați, informează

¹¹ A se vedea lista completă a ziarelor din țară și titlurile articolelor în studiul meu *Ovidiu în România* (citată în nota 2), p. 572—573.

¹² Nr.-ele 214, 215, 217, 219.

¹³ Nr.-ele 899, 903, 906, 907.

¹⁴ A se vedea mai sus nota 10.

pe cititorii lor și despre inaugurarea monumentului lui Ovidiu. Este adevărat că, dat fiind regimul presei sub dualismul austro-ungar, nu au putut fi trimiși corespondenți speciali la Constanța; cu toate acestea, serbările au fost urmărite de aproape prin intermediul ziarelor din București sau al unor surse de informație.

Grăitoare este în această privință o știre dată de *Gazeta Transilvaniei*¹⁵ privitoare la sosirea în țară a primului ministru Mihail Kogălniceanu, complet restabilit după operația la care fusese supus la Paris. La această știre însă ziarul mai adaugă un amănunt pe care nu-l găsim în presa bucureșteană, și anume: „D-sa pleacă la Constanța pentru a asista la ceremonia inaugurării statuei lui Ovidiu“. Acest amănunt demonstrează că toate acțiunile legate de serbările de la Constanța aveau un puternic ecou în rîndurile românilor din Transilvania.

Serbările de la Constanța ocupă numeroase coloane în ziarele mai importante, care reproduc pe larg reportajele din presa bucureșteană. Astfel, *Gazeta Transilvaniei* se ocupă în două numere consecutive cu acest eveniment¹⁶, reproducînd aproape în întregime cele publicate de *Voința Națională*, precum și textele integrale ale discursurilor. Substratul național al serbărilor nu putea scăpa nici unui cititor, așa încît orice comentariu era de prisos. De asemenea, ziarul dă, de astă dată după *Epoca*, descrierea statuii și aprecierile elogioase asupra valorii ei artistice, dimpreună că traducerea în proză a inscripției-epitaf de pe soclu.

Ziarul *Tribuna* acordă și mai mare atenție acestui eveniment. Mai întîi, pentru ca și cititorii cu mai puțină cultură să știe cine a fost Ovidiu, ziarul reproduce, după *România Liberă*, schița asupra vieții și operei poetului¹⁷. Urmează apoi, relatate sumar, serbările din prima zi de la Constanța: În „Foița“ aceluiași număr este publicată traducerea lui Hașdeu, *Ovidiu la gurile Dunării*¹⁸. În numărul următor¹⁹ este reprodus pe larg reportajul din *Voința Națională*.

Ceva mai mult: știrea ridicării monumentului a ajuns pînă la Sulmona, patria lui Ovidiu. Cu acest prilej se stabilesc pentru prima dată legături directe între cele două orașe. Se pare că inițiativa a fost a lui Remus Opresanu: el a fost cu siguranță acela care a anunțat pe compatrioții poetului de ceea ce pregăteau urmașii vechilor tomitani. Într-adevăr, în discursul său, președintele Comitetului pentru ridicarea monumentului face aluzie la acest lucru: „Sulmona, leagănul lui Ovidiu, Roma, raiul lui, Italia întreagă au însoțit opera noastră cu aprobări și cu încurajări afectuase. Comunitatea noastră de origine, glasul cald al singelui se manifestă de astă dată cu putere și entuziasm. Acest mare roman nu ne este el strămoș comun? Nu ne fălim noi împreună cu aceeași glorie?“

Spre sfîrșitul discursului său, asociind încă o dată numele Constanței la acela al Sulmonei, Remus Opresanu dă citire unui document important

¹⁵ Anul L(1887), nr. 180.

¹⁶ Nr.-ele 185 și 186.

¹⁷ IV (1887), nrele 187 și 183.

¹⁸ Nr. 189.

¹⁹ Nr. 190.

²⁰ Textul telegramei este reprodus și în *Universul*, nr. 217.

pentru istoria relațiilor dintre aceste două orașe legate prin personalitatea lui Ovidiu. Este vorba de telegrama pe care primarul Sulmonei i-o trimite în numele Consiliului comunal, cu rugămintea de a-l reprezenta la această serbare și de a fi „interpretul sentimentelor noastre de sinceră afecțiune către acest generos popor, care afirmă din ce în ce mai mult originea sa prin cultul marelui poet, gloria noastră comună“. În continuare, primarul arată că întreaga populație a Sulmonei ia parte cu sufletul la serbarea de la Constanța: „Sulmona, patria și leagănul lui, asistă la această serbare. În aceste momente cugetele și inimile sulmonezilor spre acest loc sînt îndreptate“. La sfîrșit transmite mesajul Sulmonei către orașul Constanța: „Venerează-i memoria, iubește-i monumentul! Ovidiu, romanul, este al meu ca și al tău! Eu i-am dat naștere, tu îi păstrezi rămășițele pămîntești; gloria ne este comună!“ Dînd apoi expresie emoției produse de acest mesaj îndepărtat dar plin de atîta căldură, oratorul încheie: „Constanța răspunde că această zi este cea mai fericită a existenței sale“.

În afară de reprezentanții orașului Sulmona, a fost invitat să participe la serbările de la Constanța și ministrul Italiei la București. El a răspuns însă printr-o telegramă că „motive de serviciu“ îl împiedică să participe la această solemnitate, „care constată în același timp cultul României pentru tot ce este frumos și ilustru și existența legăturilor seculare și frățești dintre România și Italia“²¹.

Mai mult încă: însăși oficialitatea de la Roma a fost informată de ridicarea monumentului de la Constanța. Potrivit uzanțelor diplomatice, Coppino, ministrul instrucțiunii publice al Italiei, trimite în ziua inaugurării un mesaj telegrafic colegului român, cu urările Italiei „pentru prosperitatea și mărirea nobilei națiuni române, în această zi, în care ea onorează cu un monument pe marele poet de la Sulmona“. Stăruind asupra valorii simbolice a acestui eveniment, mesajul spune în încheiere: „Leagănul său și mormîntul strîng și mai bine legăturile de consanguinitate dintre cele două popoare“.²²

Răspunzînd la acest mesaj, ministrul român al instrucțiunii mulțumește pentru „călduroasa telegramă“ trimisă „cu ocaziunea solemnității inaugurării la Tomi a statuii marelui cetățean din Sulmona“. Apoi, trecînd peste formulele protocolare de rigoare, Sturdza continuă: „Mintea noastră s-a transportat cu un mare avînt la originile comune ale marelui națiuni italiene și ale românilor. Și descendenții coloniei lui Traian au fost animați cu această ocaziune de sentimentele celei mai adînci simpatii pentru marea lor sororă Italia“.²³

Dar, în afară de aceste telegrame și mesaje trimise de Italia oficială, cercurile largi ale opiniei publice italiene au putut urmări desfășurarea serbărilor prin intermediul informațiilor din presă. Există indicii că presa italiană a publicat dări de seamă, ba chiar a reprodus *in extenso* principalele discursuri rostite cu acest prilej. De asemenea, s-au făcut comentarii în legătură cu aspectele

²¹ *Voința Națională*, nr. 907.

²² Textul telegramei a apărut mai întîi la 2 sept. în ziarul *L'Italie* de la Roma sub titlul *Italia și România*, apoi reprodus în *Voința Națională*, nr. 903. După ziarul bucureștean l-au publicat ziarele din Transilvania: *Gazeta Transilvaniei*, nr. 190; *Tribuna*, nr. 194; *Telegraful Român*, nr. 89.

²³ Textul telegramei lui Sturdza a apărut mai întîi în același ziar italian, de unde apoi a fost reprodus în *Voința Națională*, nr. 906 și *Gazeta Transilvaniei*, nr. 191.

lor politice. Unele din articolele publicate de ziarele italiene au apărut traduse și în presa românească.

*Gazeta Transilvaniei*²⁴ reproduce un articol pe care *Riforma*, ziarul primului ministru italian Crispi, îl publică despre România cu prilejul serbărilor de la Constanța. În acest articol se vorbește de impresia favorabilă produsă de discursul ministrului Sturdza, publicat într-un număr precedent al ziarului, „la serbarea celebrată în România în onoarea propriei naționalități a acesteia, simbolizează prin poetul care reprezintă legătura intelectuală cea mai puternică dintre vechea colonie romană și muma cea mare a latinității“. În continuare, ziarul arată că monumentul de la Constanța simbolizează în același timp demonstrația progreselor îndeplinite în câțiva ani de o țară care acum cîva timp, nu tocmai îndepărtat, era sub o suveranitate străină și neeuropeană“. După ce, insistînd mereu asupra aspectului politic, se subliniază că, dintre toate țările mici din răsăritul Europei, România s-a afirmat mai bine pe cîmpul de luptă în războiul de eliberare de sub jugul otoman, iar după aceea prin munca de organizare politică și de asigurare a independenței sale, ca încheiere, ziarul adresează „salutări frățești, cu urarea unor progrese mereu crescînde“.

Caracter deosebit, dar conținut asemănător are articolul *Da Roma a Toma* (Tomi) pe care ziarul *Românul*²⁵ îl dă în traducere românească după *Fanfulla* din Roma. Autorul acestui articol imaginează o nouă călătorie, făcută de Ovidiu în timpurile moderne, pe vechiul întinerar al exilului, strecurînd cu acest prilej numeroase aluzii la situația politică internațională a vremii. Dar important și demn de reținut este pretextul folosit de autor, dezvelirea monumentului de la Constanța: „Să mergem la Tomi — spune el textual. E ziua poetului, căci azi la Constanța, pe Marea Neagră, se inaugurează un monument poetului“. Mai departe, referindu-se la progresele realizate în Dobrogea eliberată de sub turci, autorul aduce un elogiu la adresa românilor: „La Tomi pe poet nu-l mai așteaptă sciții, ci românii, strănepoții acelor romani pe care Traian i-a adus în Dacia“. Apoi, subliniind originea și caracterul roman al teritoriului și locuitorilor din vechiul Tonis, continuă: „Astăzi poetul nu mai este în exil. El se află în deplină concetățenie latină“. După cîteva considerații umoristice, care erau, de altfel, conforme cu spiritul general al publicației, anume că faptul de a se afla printre latini a pricinuit poetului o emoție atît de puternică, încît s-a prefăcut în bronz, cu ajutorul sculptorului Ferrari, autorul, citînd versul în care Ovidiu spunea că vestea triumfului împăratului a ajuns pînă la el, subliniază largul ecou pe care serbările de la Constanța l-au avut în Italia întregă, ca încheiere, spune că acest monument înseamnă o nobilă redesteptare a latinității.

Cum era și firesc, curînd după încheierea serbărilor de la Constanța au încetat și ecourile din presă au făcut ca privirile tuturor românilor să fie îndreptate cîva timp spre malul apusean al Pontului Euxin. Dar pentru constănțeni dezvelirea monumentului a constituit un eveniment decisiv pentru cristalizarea și materializarea amintirii poetului Ovidiu.

*

²⁴ Nr. 192, sub titlul: *Italia și România*.

²⁵ Nr. din 4 sept., 1887, p. 780.

Zece ani mai târziu, în decembrie 1897, figura marelui poet, de acum adînc întipărită în inimile tuturor sub imaginea statuii din Piața Independenței, este coborîtă din nou printre oameni și reînviată. Un grup de tineri intelectuali din Constanța întemeiază un „Cerc Literar“, al cărui obiectiv era „ridicarea nivelului cultural al românilor dobrogeni“. Acestui cerc i se dă numele „Ovidiu“. În scurtă vreme însă entuziaștii tineri au ajuns la convingerea că nobilul lor țel va fi ușor de atins cu ajutorul unei publicații, care să asigure o mai mare difuziune a activității Cercului Literar. Urmarea a fost că în septembrie 1898, apare ca organ al acestui cerc, „prima revistă literară dobrogeană“, numită și ea *Ovidiu* și avînd pe copertă imaginea statuii. Era cel mai indicat titlu ce se putea da unei reviste care avea ca scop „de a vedea înflorind artele și literatura în Dobrogea“.

Revista *Ovidiu* a apărut, cu unele întreruperi, în două serii, pînă în anul 1910. Se pare că era destul de răspîndită, de vreme ce într-unul din ultimele numere, în care se face un scurt istoric al „Cercului Literar“, se arată că revista era cunoscută și de românii de peste hotare: din Transilvania, din Macedonia și chiar din America ²⁶.

În „Cuvîntul de acasă“, Petre Vulcan, președintele cercului și redactorul revistei, justifică plin de mîndrie alegerea titlului: „Revista poartă numele exilatului Romei, al autorului *Tristelor* inspirate de Muza tomitană de pe lîngă marginile Mării Negre, muză aspră, sălbatică, nemiloasă și neîndurătoare la miile de doruri ce frămîntau inima marelui poet, a cărui amintire va rămîne pururea scumpă în mintea urmașilor. Fericiți de a ne aparține nouă această măreață figură a clasicismului roman, prin faptul că Ovidiu a trăit și și-a dat ultimul tribut pe pămîntul dobrogean, ne vom mîndri întotdeauna ca și sulmonezii de glorioși-i nume“. ²⁷

Deși domeniul de activitate a Cercului, și implicit a Revistei, era mai larg, căci, pe lîngă înflorirea artelor și a literaturii, mai urmărea și să înregistreze „tot ce e mai de seamă cu privire la descoperirile arheologice...., apoi munca pe tărîmul științific“, numeroase au fost acțiunile care și-au adus contribuția la răspîndirea cunoștințelor privitoare la viața și opera lui Ovidiu în straturile cele mai largi ale populației, adică la menținerea și perpetuarea amintirii marelui poet.

Cînd, în cursul aceleiași luni, s-a inaugurat biblioteca „Cercului Literar“, adunarea festivă a avut loc la statuia lui Ovidiu. Aici președintele Cercului ține o cuvîntare publică asupra vieții, operelor și exilului poetului. Oratorul spune de la începutul cuvîntării sale că această acțiune culturală a Cercului este pusă sub auspiciile lui Ovidiu: „De serbarea noastră e strîns legată una din figurile cele mai strălucite ale clasicismului roman, a cărui statuie domină Piața Independenței din orașul nostru. Această figură măreață este Ovidiu, patronul asociației noastre literare... Ne vom aduce aminte cu drag de marele cîntăreț al *Tristelor* și *Ponticelor* tomitane, reîmprospătînd în mintea urmașilor cine a fost Ovidiu și marile sale merite literare“. ²⁸

²⁶ Anul VII, seria II (1910), nr. 1.

²⁷ Anul I (1898—1899), nr. 1, p. 1.

²⁸ *Ibid.*, p. 3

În afară de cuvîntarea președintelui, darea de seamă asupra festivității ne face cunoscute și alte gesturi de cinstire a poetului. Astfel, ca manifestare exteroară, se amintește că „doi membri izbutesc să se suie pe soclul statuii și să încunune pe poet“²⁹. Cu același prilej sînt confecționate insigne cu efigia statuii lui Ovidiu, imprimate artistic pe carton velin în zincografie, care se distribuie participanților la serbare³⁰. Apoi, un număr de 50 de asemenea insigne au fost trimise românilor din Pind, spre a fi distribuite școlilor românești din Macedonia“³¹.

Dar și mai plină de semnificație este telegrama pe care conducătorii „Cercului Literar“, strănepoții poetului exilat, o trimit primăriei orașului Sulmona. În această telegramă, „Asociația literară Ovidiu“ din Constanța, serbînd azi inaugurarea bibliotecii, salută cu adîncă venerațiune locul nașterii Patronului. Sus inimile! Trăiască gînta latină!. Acest mesaj, pe cît de spontan, pe atît de adînc simțit și mișcător, a fost primit cu căldură la Sulmona. Răspunzînd în numele „concetățenilor lui Ovidiu“, primarul orașului trimite salutări atît Președintelui Cercului, cît și întregii asociații, „care, aducîndu-și aminte de marele poet, onorează sîngele latin și moderna civilizațiune“³². Iată cum, după inaugurarea din 1887 a monumentului, amintirea lui Ovidiu îi pune pe constănțeni din nou în legătură cu locul de naștere al poetului.

În general, la serbările organizate de Cercul Literar chiar și în săli închise, imaginea lui Ovidiu era prezentă. În Revistă se spune că la o astfel de serbare „deasupra unei tribune domina divul poet Ovidiu, patronul nostru, pictat pentru acea ocazie, și de jur-împrejur, asortat cu frunze de brad“³³.

Pe lîngă manifestările publice ale Cercului Literar, despre care publică regulat dări de seamă, revista *Ovidiu* publică și un articol despre viața poetului în exil la Tomis, în care se insistă, utilizîndu-se datele îndeobște cunoscute, și asupra cauzelor exilului³⁴. Din opera lui apare un singur fragment de la începutul *Metamorfozelor*, traduse în versuri³⁵. Ca reminiscențe, avem un motiv ovidian în poezia *Jalea Niobei*³⁶. Ea are ca motto următorul text din *Metamorfoze*: „Satură-te, crudă Latona, cu durerea noastră; mănîncă și satură-ți corpul tău; cu jalea mea satură-ți fioroasa ta inimă“³⁷.

Trebuie subliniată, în schimb, apariția în Revistă a unor poezii în care este evocată figura și suferințele marelui poet. Publicînd astfel de evocări, revista *Ovidiu* reia firul tradiției începute de scriitorul popular din Transilvania, Vasile Aron, continuată de moldoveanul Gheorghe Asaki și foarte frecventă în poezia mai nouă pînă în zilele noastre³⁸. În primul număr al al Revistei, Petre Vulcan publică poezia-evocare *Ovidiu în exiliu*, brodată

²⁹ *Ibid.*, p. 13.

³⁰ *Ibid.*

³² *Ibid.*, nr. 1, p. 14.

³³ *Ibid.*, nr. 3, p. 96.

³⁴ M. A. Rennert, *Viața lui Ovidiu în Constanța*, în III, seria II (1903—1904), nr. 12, p. 178—179.

³⁵ Anul I, p. 314—315: *Invocația și Haosul*, tr d. Ilie S. etrescu.

³⁶ Anul III, seria II (1903—1904), nr. 6, p. 90. Autorul e Petre Danilescu.

³⁷ Versurile 280—282 din cartea a VI-a.

³⁸ A se vedea mai pe larg cap. VI (*Reminiscențe și evocări ovidiene*) din studiul meu *Ovidiu în România* (citată în nota 2) p. 529—547.

în întregime pe *Triste* și *Pontice*. O a doua poezie de acest fel apare cinci ani mai târziu: *La statuia lui Ovidiu*, scrisă de Cruțu-Delasăliște³⁹ inspirată de monumentul de la Constanța.

*

O descoperire arheologică întâmplătoare din vara anului 1931 în apropierea orașului Constanța a contribuit nu numai la readucerea lui Ovidiu pe primul plan al actualității, dar, mai mult încă, a constituit o confirmare a popularității de care se bucură el printre urmașii concetățenilor săi din vechiul Tomis și a amintirii statornice pe care aceștia i-o păstrează marelui poet.

Cu ocazia unor lucrări de nivelare de pe șoseaua Traian, ce duce spre Mangalia, a fost descoperit, la o adâncime de 1,50 m sub pământ, un sarcofag de marmură greacă, ale cărui dimensiuni nemaicunoscute până atunci, frumusețe artistică și ornamente simbolice au dus în chip firesc la presupunerea că el a trebuit să adăpostească rămășițele pămîntești ale unui personaj important. Dar cine ar fi putut fi acel important personaj care a trăit în vechiul Tomis? Din primul moment și spontan gîndul tuturor celor care au văzut sarcofagul a fost că n-a putut fi altcineva decît Ovidiu. S-a descoperit, deci mormîntul poetului latin!

Vestea acestei descoperiri cu adevărat senzaționale, a sarcofagului cu rămășițele lui Ovidiu, s-a răspîndit cu iuțeala fulgerului în orașul Constanța. Prudența și rezerva specialiștilor au fost copleșite de entuziasmul celor mulți, care nu mai voiau să aștepte rezultatele unor cercetări minuțioase privitoare la datarea sarcofagului descoperit, precum și alte elemente care să permită o astfel de atribuire. Presa din Constanța s-a făcut ecoul acestui consens unanim al opiniei publice încă din primul moment⁴⁰. La rîndul ei, presa din Capitală a acordat în coloanele ei o largă ospitalitate știrilor privitoare la descoperirea mormîntului lui Ovidiu⁴¹.

Nu numai atît: o descoperire de acest fel depășea, prin proporțiile ei, chiar hotarele țării noastre. De aceea ea a atras la un moment dat atenția lumii întregi asupra Constanței, locul descoperirii. Marile ziare din țările apusene și îndeosebi din Italia publică articole ale corespondenților lor de presă aflați la București despre această descoperire; ele sînt apoi reproduse de presa din România⁴².

Bineînțeles, vestea acestei descoperiri, căreia puternica tradiție ovidiană de la Constanța i-a imprimat de la început pecetea senzaționalului, a ajuns și la Sulmona, care nu putea rămîne indiferentă aflînd că mormîntul celui mai ales fiu al ei a fost scos la lumină. Sulmonezii voiau să vadă cu ochii lor acest sarcofag. Dînd ascultare dorinței fierbinți a concetățenilor săi, primarul Sulmonei se adresează colegului de la Constanța, cerîndu-i informații mai directe și mai amănunțite. În caz că știrea corespundea realității, desco-

³⁹ Anul III, seria II (1903—1904), p. 105.

⁴⁰ *Marea Neagră IX* (1931), nr. 119; *Dobrogea Jună XXVII* (1931), nr. 119; *Dacia*, XVIII (1931), nr.-ele 154, 155, 156, 157.

⁴¹ *Universul XLIX* (1931), nrele 221, 222, 297; *Adevărul* 44 (1931), nr. 14646; *Dimineaua*, XXVII (1931), nr. 8941; *Realitatea Ilustrată*, I (1931), nr. 18.

⁴² *Neamul Românesc XXVI* (1931), nr. 211 (*Corriere della Sera*); *Marea Neagră IX* (1931), nr. 123 (*Le Temps*); *Dobrogea Jună XXVIII* (1932), nr. 123 (*Il Messaggero*).

⁴³ *Universul XLIX* (1931), nr.-ele 221, 222; *Dobrogea Jună XXVIII* (1932) nr. 123.

perindu-se într-adevăr mormîntul lui Ovidiu, din Italia ar veni arheologi specialiști, dimpreună cu numeroși locuitori din Sulmona, care doresc să facă acest pelerinaj la mormîntul marelui lor concetățean. El preconizează totodată înjgheburile cu acest prilej a unor serbări comune. Iată cum, în răstimp de mai puțin de o umătate de secol, Constanța și Sulmona intrau pentru a treia oară în legătură pentru a-l cinsti pe Ovidiu!

Dar, după valul de entuziasm popular care a dus în primul moment la tăcere rezervele specialiștilor, a început munca de cercetare și documentare asupra tuturor problemelor puse de acest sarcofag. Nu au lipsit însă nici în această etapă susținătorii înflăcărați ai lui Ovidiu, care-i atribuiau sarcofagul. Polemici violente și invective au avut loc împotriva scepticilor, acuzați de ignoranță și reacredință, formulîndu-se, în schimb, cele mai ingenioase ipoteze și dîndu-se explicații îndrăznețe în favoarea atribuirii acestui sarcofag lui Ovidiu.

S-au adus, este adevărat, și argumente dictate de bunul simț în favoarea acestei atribuirii. Anume, dimensiunile neobișnuit de mari ale sarcofagului, materialul prețios din care era confecționat, precum și frumusețea lui artistică au fost explicate prin starea materială bună a familiei, a urmașilor și a admiratorilor lui Ovidiu, care și-au putut permite luxul unei lucrări atît de costisitoare pentru cinstirea poetului după moarte. Pentru a se stabili o legătură și mai strînsă, în ornamentația de pe timpanele frontoanelor au fost identificate figuri mitologice, iar prezența soarelui și a „geniului fanteziei“ se refereau la un personaj care a strălucit în viața lui și a avut ca principală îndeletnicire poezia⁴⁵. Ba s-a mai pretins, în aceeași ordine de idei, că rămășițele pămîntești ale poetului ar fi fost așezate în sarcofag numai cîțiva ani mai tîrziu, iar numele nu i-ar fi fost scris, pentru a nu atrage mînia împăratului⁴⁶.

În favoarea atribuirii acestui sarcofag lui Ovidiu au mai fost aduse și explicațiile criptologice date celor șapte obiecte simbolice reprezentate pe fațadă: balanță, cap de bou, secure, lance, clopot, bici, clește. În acest scop, un criptolog a stabilit că cele șapte semne reprezintă șapte verbe ale căror litere inițiale sînt cele șapte litere din numele poetului (Ovidius); dacă sînt luate în altă ordine, ele ne dau inițialele pentru prenume (Publius)⁴⁷.

Divergența de păreri a persistat și după ce, trecînd prima perioadă de entuziasm, problema a fost dezbătută la o temperatură mai rece de către specialiștii în arheologie și în dreptul roman. Dacă descoperitorul sarcofagului cel dintîi care a încercat să dea asupra lui informații cu caracter științific, în măsura în care-i îngăduia acest lucru propria pregătire de specialitate, își încheia cercetarea constatînd că are în față un „sfinx cu întrebarea sa neliniștitoare“⁴⁸, alții după el au ajuns la concluzii mai categorice. Dîndu-se o interpretare juridică obiectelor de pe sarcofag, s-a conchis că ele reprezintă simbo-

⁴⁴ A se vedea în special *Universul*, nr. 297 și *Dacia*, nr. 51.

⁴⁵ *Universul* nr. 297.

⁴⁶ *Dacia*, nr. 157.

⁴⁷ *Adevărul*, nr. 14646; *Dimineața*, nr. 8941.

⁴⁸ C. Brătescu, *Sarcofagul cu simboluri din Constanța*, în *Analele Dobrogei*, XII (1931), p. 243.

luri în legătură cu ocupația defunctului; deci, sarcofagul ar fi aparținut unui cetățean roman din Tomis care s-ar fi ocupat cu negoțul de vite sau ar fi fost măcelar de profesie⁴⁹. Împotriva acestei păreri s-au găsit alte explicații tot de natură juridică, potrivit cărora obiectele ar fi simboluri ale justiției penale; deci, sarcofagul este al lui Ovidiu, care în tinerețe a îndeplinit magistraturi judecătorești. În sprijinul acestei interpretări au fost aduse unele argumente de natură istorică, iar altele scoase din însăși opera din exil a poetului⁵⁰.

Este adevărat că, între timp, cu toată pasiunea și râvna celor care încercau să arate cu orice preț că sarcofagul aparținuse lui Ovidiu, știința arheologică a avut rol decisiv în această divergență. Atât arheologii noștri cât și cei din străinătate și-au spus cuvântul definitiv în ceea ce privește proveniența, cronologia și semnificația simbolurilor de pe sarcofag⁵¹. Toate acestea au dus la concluzii ce nu mai permiteau atribuirea lui marelui exilat.

Pe de altă parte, însă, nu este mai puțin adevărat că, prin vilva pe care a produs-o și prin publicitatea de care s-a bucurat, atrăgând asupra lui atenția lumii întregi, discuțiile în jurul „mormintului“ lui Ovidiu constituie o dovadă a popularității poetului la Constanța, iar sarcofagul însuși a devenit un simbol al mormintului propriu-zis, indiferent în ce parte a actualului oraș s-ar afla el.

În anii care au urmat după soluția dată de arheologi problemei atât de aprig dezbătută a sarcofagului, amintirea poetului s-a menținut prin intermediul publicațiilor periodice, ziare și reviste constănțene, în care îi sînt dedicate articole, dar mai ales cuprind traduceri din opera lui, cu precădere din *Triste*, precum și evocări de genul celor apărute în *Ovidiu*. Loc de frunte printre acestea ocupă *Analele Dobrogei*, care au cultivat această tradiție timp de aproape două decenii. Exemplul lor a fost urmat de alte reviste cu existență mai scurtă (unele sub cinci ani) și număr redus de pagini, ca: *Vraja Mării*, *Litoral*, *Pontice* și *Zări albastre*. O mențiune specială și un cald elogiu merită printre acestea revista *Gânduri de la Mare* pentru numărul special din anul 1939 închinat lui Ovidiu.

După eliberarea țării noastre de sub jugul fascist au avut loc două evenimente de o deosebită însemnătate pentru perpetuarea amintirii lui Ovidiu la Constanța. Deși ele sînt relativ recente, ceea ce ar duce la presupunerea că ar fi, în consecință, îndeobște cunoscute, consider că o succintă prezentare a acestora, cu tot caracterul ei de cronică, va contribui la punerea în lumină a unor aspecte ce, din respect pentru adevăr, nu pot fi trecute cu vederea.

Primul eveniment a avut loc în septembrie 1957; aniversarea a două mii de ani de la nașterea lui Ovidiu. Serbările comemorative au fost organizate și coordonate pe toată țara de un Comitet Național pus sub egida Academiei. Era firesc ca serbările de la Constanța să aibă o amploare deosebită.

⁴⁹ I. Popescu-Spineni, *Dreptul roman și sarcofagul de la Constanța*, în *Revista Clasică* VII (1931), p. 169.

⁵⁰ C. Blum, *Sarcofagul roman cu simbolurile justiției penale*, Constanța (1933); id. *Partea a II-a*, Constanța (1937).

⁵¹ *Dobrogea Jună* XXVIII (1932), nr. 123; *Istros* I (1934) p. 81—116.

Numeroși membri ai Comitetului Național, precum și delegațiile trimise de unele țări latine (Italia, Franța și Belgia) au asistat la o mare adunare publică la statuia lui Ovidiu împodobită cu coroane de flori, la o ședință festivă în sala Casinoului, iar seara la Teatrul de Stat, la premiera tragediei Ovidius, operă a poetului localnic Grigore Sălceanu.

În aceste manifestări Sulmona a luat parte, pentru prima dată în istoria relațiilor ei cu Constanța, printr-un reprezentant care a prezentat salutul ei călduros în adunarea publică de la statuia lui Ovidiu. De asemenea, ea a mai trimis și un pergament cuprinzând un mișcător mesaj adresat conștanțenilor. După cum o mamă iubitoare — se spune printre altele în mesaj — al cărei fiu a fost pedepsit cu exilul și silit să plece departe printre străini nutrește cele mai calde sentimente de dragoste pentru locuitorii acelor ținuturi îndepărtate, care l-au primit și l-au îmbărbătat cu mărturia omeniei și respectului lor, tot așa Sulmona își exprimă gratitudinea ei față de cetățenii Constanței pentru bunățatea cu care strămoșii lor l-au primit pe Ovidiu și pentru fidelitatea cu care au păstrat amintirea lui de-a lungul veacurilor.

Cel de-al doilea eveniment l-a constituit ceremonia „înfrățirii” orașelor Sulmona și Constanța, care a avut loc în luna iunie 1968. Era încununarea unei vechi dorințe a sulmonezilor căreia îi dăduseră, de altfel, expresie cu mulți ani înainte. Vizita ministrului de externe italian, Amintore Fanfani, la Constanța în august 1967 a marcat începutul concretizării acestei dorințe, în urma unei telegrame trimise în acest sens la Sulmona. Primarul Sulmonei a telegrafiat de îndată colegului său de la Constanța, exprimându-și public dorința „de a se stabili între cele două orașe, indisolubil unite prin marele nume al lui Ovidiu, legături de cordială prietenie și colaborare”. De asemenea, într-o scrisoare succesivă își afirma credința că „a sosit momentul când cetățenii Sulmonei și ai Constanței să facă ceva pentru a se lega mai strâns și mai concret printr-un pact de fraternitate..., pentru a onora astfel măreția și durerea marelui poet”⁵².

Această dorință a fost manifestată în mod public și în luna decembrie a aceluiași an, când au avut loc la Sulmona dezbaterile unui „proces” pentru reabilitarea lui Ovidiu în fața istoriei. Procesul avea loc cu ocazia împlinirii a zece ani de la bimilenarul nașterii poetului și — se adăuga în afișele de pe străzile Sulmonei — „în legătură cu mult dorita înfrățire dintre orașul nostru și Constanța”. În același timp, semnatarul acestor pagini, care lua parte ca specialist la dezbaterile procesului, a fost insistent rugat să se facă interpretul acestei dorințe pe lângă forurile competente din țara noastră, spre a se ajunge cât mai neîntârziat la împlinirea ei.

Am dat curs acestei rugăminți cu entuziasmul izvorât din convingerea că noi avem numai de câștigat de pe urma înfrățirii celor două orașe legate prin destinul marelui poet. Semnificația ei avea să producă o profundă impresie peste hotare, tot așa cum au produs serbările organizate în țara noastră cu ocazia bimilenarului din 1957. Venind în întâmpinarea dorinței sulmonezilor și înfăptuind această „înfrățire” noi aveam să demonstrăm încă o dată lumii întregi că știm să prețuim valorile spirituale care constituie patrimoniul comun al culturii umane.

⁵² Textele telegramelor și scrisorii le-am văzut la Primăria din Sulmona grație amabilității Primarului Paolo Di Bartolomeo.

Actul înfrățirii orașelor Sulmona și Constanța a fost pregătit printr-o bogată documentație, care s-a pus la dispoziție forurilor coordonatoare locale.

Ceremonia propriu-zisă s-a desfășurat în spațioasa Sală festivă a Consiliului Popular Municipal Constanța. Erau prezenți cei opt membri ai delegației oficiale Sulmona, la care s-au adăugat alți șapte ca simpli particulari, precum și 25 feroviari sulmonezi veniți să participe la acest eveniment și să-l eternizeze printr-o placă de marmură dezvelită cu câteva ore mai devreme pe zidul din spre peron al Gării Constanța. Era de față și Ambasadorul Italiei la București. Din partea municipiului Constanța participau membrii Comitetului executiv și invitați. Constanțenii, care la sfârșitul lunii aprilie umpluseră parterul Teatrului de Stat pentru a asculta o expunere asupra desfășurării „procesului“ de la Sulmona și aplaudaseră entuziaști aflînd despre dorința de înfrățire a sulmonezilor, au luat cunoștință cu satisfacție de împlinirea acestui act.

Pentru toți, ceremonia a fost profund impresionată. Emoția a atins apogeul atunci cînd, în alocuțiunea ținută, Primarul Sulmonei a spus că „istoria acestei înfrățiri începe în clipa celei mai intense tragedii din viața poetului..., cînd, în puterea acelei triste nopți, centurionul a bătut cu daga la poarta casei lui Ovidiu. Atunci se rupea orice legătură a lui cu Roma și cu Istoria, dar tot atunci încolțea primul grăunte al prieteniei pe care am venit aici s-o consacram astăzi în mod oficial și pentru totdeauna“.

* * *

După această sumară schiță istorică, pe care am adus-o pînă în zilele noastre, se impune și o privire de perspectivă asupra posibilităților de a perpetua, adînci și extinde, în raport cu situația actuală, amintirea lui Ovidiu. În condițiile de astăzi Constanța dispune, în comparație cu trecutul, de mijloace incomparabil mai adecvate pentru atingerea acestui nobil obiectiv. În cele ce urmează voi indica unele acțiuni cu caracter mai specific, coordonîndu-le cu cele pe care le-am expus în studiul meu *Ovidiu în România*, apărut în 1957⁵³.

Muzeul Arheologic, care și-a cîștigat merite cu ani înainte organizînd „Sala Ovidiu“, ar trebui să întreprindă sondaje în partea de sud a vechiului zid al cetății Tomis, de-a lungul drumului spre Mangalia. După știrile pe care le avem din antichitatea tîrzie, mormîntul lui Ovidiu se afla de-a lungul acestui drum. În urma unor astfel de sondaje, n-ar fi exclus să fie scos la lumină.

Comitetul județean pentru cultură și artă ar dobîndi un titlu de glorie dacă ar publica un concurs pentru crearea unui grup statuar reprezentînd pe Ovidiu între geto-daci pentru împodobirea unei stațiuni de pe Litoral (de preferință Mamaia). În felul acesta s-ar realiza ideea lui Gheorghe Asaki, care în 1844 preconiza o stampă cu subiectul „Ovidiu între Dacieni“, sau planul inițial din 1883 al Comitetului de inițiativă pentru ridicarea monumentului.

Cenaclul Literar local, care poartă numele marelui sulmonez, în entuziasă și armonioasă colaborare cu revista nu mai puțin sugestiv numită *Tomis*, ar răspunde în cel mai înalt grad chemării sale, asigurînd o rubrică

⁵³ Pag. 339.

permanentă consacrată lui Ovidiu, publicînd traduceri, evocări, precum și contribuții privind viața, opera și mai ales supraviețuirea poetului la noi. La rîndul ei, Revista ar relua, îmbogățind-o, frumoasa tradiție creată de *Ovidiu* și continuată, în condiții deosebit de grele, de celelalte periodice constantene.

La aceste obiective cu caracter mai limitat dar realizabile într-un viitor cît mai apropiat, aș adăuga unul de mare amploare și de perspectivă mai largă, care necesită, în același timp, mijloace materiale masive. Mă gîndesc, anume, la înființarea unui „Centru de studii ovidiene“, asemănător celui „Centro bibliografic ovidiano“ de la Sulmona, dar cu un profil mult mai larg. Căci, concomitent cu acțiunea de înjghebare a unei biblioteci care să cuprindă operele poetului, în original și traducere în diferite limbi, precum și studiile cele mai reprezentative asupra poetului apărute în străinătate alături de care să figureze tot ce s-a publicat la noi, „Centrul de studii ovidiene“ ar avea importanta atribuție de a publica atît opera integrală a poetului, cît și diferite lucrări asupra vieții și opera lui. Astfel, ar fi necesară publicarea unui *Corpus Ovidianum*, care să cuprindă atît ediții ale tuturor scrierilor, însoțite de note și comentarii, cît și traduceri făcute de către cei mai talentați dintre poeții noștri. În aceeași colecție ar intra un comentariu filologic și istoric al *Tristelor* și *Ponticelor*, care ar fi un instrument de lucru absolut necesar pentru valorificarea istorică a știrilor privitoare la trecutul îndepărtat al patriei noastre.

Printre lucrările privind viața și opera lui Ovidiu, „Centrul“ ar trebui să înscrie în planul editorial un studiu monografic, elaborat pe baza ultimelor rezultate ale cercetărilor, dar așa fel prezentate, încît să fie accesibil unor cercuri cît mai largi de cititori, fără însă ca prin aceasta să aibă trăsăturile unei opere de popularizare în accepțiunea curentă a cuvîntului. În același cadru ar intra și un studiu asupra influenței lui Ovidiu asupra literaturii noastre. În sfîrșit, pentru străinii care ne vizitează Litoralul în număr tot mai mare, ar fi binevenită o prezentare sintetică, de proporții mai reduse, despre Ovidiu în România, publicată într-una sau mai multe limbi de circulație internațională.

Inițiind înfățișarea acestor obiective, urmașii vechilor tomitani se vor dovedi conștienți de privilegiul unic pe care-l au în istoria culturii europene, acela de a fi dat adăpost unei victime ilustre a despotismului și de a păstra rămășițele pămîntești ale unuia din cei mai mari poeți ai tuturor timpurilor.

LE SOUVENIR DU POÈTE OVIDE À CONSTANTZA

R é s u m é

Les circonstances défavorables de l'Histoire ont longtemps empêché la naissance d'une tradition concernant Ovide sur les lieux de son exil, qui abritent aussi sa sépulture. Par le fait des mêmes circonstances la ville de Tomis ne fut, pendant plusieurs siècles, qu'un nom, difficile à localiser avec précision. La plus ancienne mention d'une tradition concernant Ovide se trouve dans les notes de voyage du collectionneur d'antiquités A. de la Motraye, datées du commencement du XVIIIe siècle.

L'ancienne Tomis a pu être localisée sur l'emplacement moderne de la ville et du port de Constantza seulement dans la seconde moitié du XIXe siècle, surtout après que la Dobrogea

se fut émancipée de la domination ottomane; nous sommes redevables de cette localisation aux innombrables découvertes archéologiques faites depuis sur les lieux. C'est toujours dans la seconde moitié du XIXe siècle qu'une tradition locale, ignorée auparavant par les sources littéraires, a commencé à se faire jour.

Decisive pour la cristallisation et la matérialisation du souvenir dédié au poète par les successeurs des anciens Tomitains, a été l'édification du monument dressé sur l'initiative de quelques intellectuels mais avec l'aide de tous les citoyens de la ville. L'œuvre est due au sculpteur italien Ettore Ferrari. A ce propos, l'auteur mentionne les festivités qui ont accompagné l'inauguration du monument, à la fin du mois d'août 1887, en se fondant sur les nouvelles données par les correspondants de la presse locale et de celle bucarestoise, ainsi que sur les échos que l'événement suscita dans la presse de langue roumaine de l'Autriche-Hongrie et dans la presse italienne du temps.

Un autre moment important pour la perpétuation du souvenir du poète fut la fondation du cénacle littéraire „Ovidiu“ en 1897 et surtout la fondation, l'année suivante, de la revue *Ovidiu*, qui devait paraître jusqu'en 1910. Cette revue publia toute une série d'études consacrées à Ovide, des traductions de son œuvre, des imitations, des vers d'hommage. Par la suite, cette sorte d'évocations du poète allaient devenir fréquentes dans notre littérature. La découverte, pendant l'été de l'an 1931, d'un sarcophage unique aussi bien par ses dimensions, que par la beauté artistique de son exécution et le symbolisme de ses ornements, contribua non seulement à ramener au premier plan de l'actualité la personnalité d'Ovide, mais à renforcer aussi sa popularité parmi les citoyens de Constantza. Au premier moment de sa découverte, on l'attribua à Ovide et cette nouvelle sensationnelle, reproduite par toutes les gazettes du pays et de l'étranger, se propagea jusqu'à Sulmone, la patrie de l'exilé. Toutefois, de longs débats et d'amples études ont fini par démontrer que le sarcophage en question n'avait rien à faire avec la sépulture du poète.

Les festivités organisées dans notre pays à l'occasion du bimillénaire de sa naissance (en automne 1957) ont pris une ampleur toute particulière à Constantza, où l'Italie, la France et la Belgique ont été rereprésentées par des délégations officielles. Le programme de ces fêtes comporta une réunion publique au pied du monument du poète, une séance festive au Casino de Constantza et la représentation de gala au théâtre d'Etat de la ville de la tragédie *Ovidius*, œuvre du poète local Grigore Sâlceanu.

Non moins suggestif pour la façon dont la mémoire du poète est honorée de nos jours s'avère le jumelage (juin 1968) des deux villes étroitement liées aux destinées du grand poète: Constantza et Sulmone.

Pour clore son exposé, l'auteur parle des activités de perspective, faites pour entretenir et enrichir le culte rendu au poète. Il mentionne, entre autres, la future fondation d'un Centre d'études „ovidiennes“ à Constantza.

DIE ERINNERUNG AN OVID IN KONSTANZA

Zusammenfassung

Ein widriges historisches Geschick hat es lange Zeit verhindert, daß eine Tradition über Ovid in den Gefilden entstehen konnte, in die er verbannt war und wo er sein Lebensende verlebte. Wegen diesem historischen Mißgeschick war lange Jahrhunderte hindurch sogar der Name Tomis ein Begriff der schwer zu lokalisieren war. Die älteste Nachricht über die Existenz einer Tradition mit Bezug auf Ovid befindet sich in den Reisebeschreibungen des Altertümersammlers A. de la Motraye, zu Beginn des 18. Jh.

In der zweiten Hälfte des 19. Jh., ganz besonders nach der Befreiung der Dobrudscha von dem ottomanischen Joch, wurden zahlreiche archäologische Fund gemacht, aufgrund derer das alte Tomis lokalisiert werden konnte und zwar auf dem Gebiet der Stadt und des Hafens von Konstanza. Es kam eine andere örtliche Tradition in Umlauf, die vorher von den literarischen Quellen nicht gekannt waren.

Ausschlaggebend war für die Festigung und Veranschaulichung des Gedenkens bei den Nachkommen der alten Tomitaner die Errichtung des Denkmals, aus Antrieb einiger Intellektueller und mit der Beihilfe aller Bürger, ein Werk des italienischen Bildhauers Ettore Ferrari. Der Verfasser berichtet über die Feierlichkeiten, die anlässlich der Enthüllung stattgefunden haben. Es war im Monat August des Jahres 1887 und darüber berichteten die Pressekor-

respondenten sowohl in Konstanza als auch in Bukarest; ebenso dienten als Quelle zu diesem Aufsatz die Nachrichten die die rumänischen Zeitungen brachten, die in Österreich-Ungarn erschienen und die in den italienischen Zeitungen veröffentlicht wurden.

Ein wichtiger Augenblick für die Überlieferung des Andenkens an den Poeten war die Gründung des literarischen Zyrkels „Ovid“, im Jahre 1897, und ganz besonders die Veröffentlichung der Zeitschrift *Ovid* im darauffolgenden Jahr. In dieser Zeitschrift, die bis zum Jahre 1910 erschien, kamen Studien über Ovid und Übersetzungen seiner Werke zur Veröffentlichung, Nachahmungen und Gedichte die seinem Gedenken gewidmet sind. Die Entdeckung i. j. 1931 eines Sarkophagen aus Marmor mit bisher nicht mehr angetroffenen Ausmaßen, künstlerischer Schönheit und symbolischen Ornamenten, hat nicht nur dazu beigetragen, daß Ovid wieder an erste Stelle der Gegenwartigkeit gebracht wurde, sondern auch die Beliebtheit bestätigt, der sich der Dichter bei den Bewohnern von Konstanza erfreute. Vom ersten Yugenblick an wurde behauptet, daß der Sarkophag Ovid gehört hätte. Diese sensationelle Nachricht verbreitete sich durch die Zeitungen wie ein Lauffeuer und gelang bis nach Sulmona, die Heimat des Dichters. Nach langen Diskussionen und Studien erwies es sich aber, daß dieser Sarkophag überhaupt keine Verbindung mit dem Grab des Dichtes hat. Die Feierlichkeiten, die im Herbst 1957 anlässlich der Zweitausendjahrfeier des Geburtsdatums Ovid stattfanden, waren in Konstanza von außergewöhnlichen Ausmaßen, Esnaen dazu ausländische Vertreter aus Italien, Frankreich, Belgien geladen: eine öffentliche Versammlung beim Denkmal des Dichters, eine Festsitzung im Saal des Kasinos und eine Premiere im Staatstheater der Vorstellung der Tragödie *Ovidius*, die der örtliche Poet Grigore Sălceanu geschrieben hatte.

Ebenso suggestiv für die Erinnerung an den Poeten ist die Verbrüderung der beiden Stäted, die durch das Schicksal des Dichters so eng miteinander verbunden sind: Konstanza und Sulmona. im juni 1968. Abschließend erwähnt der Verfasser einige Pläne die dazu beitragen sollen, die Erinnerung an den Poeten zu bereichern; dazu gehört auch die Gründung eines Zentrums für Ovid-Forschung in Konstanza.